

díla Smetanova: tím, že nám jej ukáže v jeho dílně, jak si vytváří svůj výraz, nový a jiný, než jsou výrazy jeho předchůdců i vrstevníků. Jen touto analysou formálnou rozřeší se takové otázky zásadní důležitosti: jen ona vede do vnitřního životního sanctissima umělcova, neboť jen ona může přistihnouti ducha v dramatické chvíli, kdy vystupuje ze sebe nad sebe.

„Co zvidáme nejnesnadněji z člověka, jsou *dějiny jeho ducha*. Snad jest tomu proto tak, že nemáme dostatečné zvědavosti pro duchový život bytostí. Jsme hypnotisováni *fakty*, a jakmile jsme se osvobodili z tohoto otroctví, upadáme v otroctví *citů*.“ Slova vynikajícího ducha francouzského, úžasné pravdivá a vystihující sám kořen naší bídy dějepisné i uměnozpytné. Nepostihují jen Nejedlého, postihují nás všechny, toho víc, onoho méně. Avšak Zdeněk Nejedlý má před námi jednu velikou výhodu: zasahují-li tyto věty jeho Jiráskova a jeho Němcovou — přes některé bystré postřehy nepodal v jejich monografiích více než *podmínky* nebo *předpoklady* k jejich tvorbě, ne sám jejich děj tvořivý —, nemusejí zasáhnouti jeho Smetanu, který vyčerpá teprve jeho léta studijní a nestanul posud ani na prahu jeho let tvořivých.

Co jest veledílo? „Dílo, sněné v mládí, provedené ve věku zralém,“ odpovídá Alfred de Vigny ve svém Deníku básníkově. Soud tak výstižný a pravdivý, že přešel jako axiom i do literárně-dějinných příruček a poetik. Takovým dílem mohl by býti Nejedlého Smetana. Nejedlý pojal jej ve věku jinošském, v slastném vytržení myslí, které hory přenáší; a jest tak šťasten, že provádí jej ve věku plném mužné síly a zralosti, bohatý poznáním vědním i životním, bohatý zkušenostmi, zásluhami, úspěchy i omyly svého díla předcházejícího. Co brání, aby tu nevzniklo opravdové veledílo? Přál bych toho Nejedlému z celé duše. Nikdo snad z nás nezaslouží si toho víc pro své veliké vědění, pro opravdovost svých snah, pro pravou dělnou lásku svého posavadního života, tak bohatě vyplněného i prací, i činy.

Patriarcha

Naši postoupili před dvěma tuším roky k deváté knize: k Májům. Neznal jsem Májů; pro jiné starosti zanedbal jsem poněkud lásku své mladosti, Josefa Holečka. Myslím, že jest tomu právě třicet let, co se mně dostal do rukou první svazek Našich, jakýsi skoro teoretický prolog k té ohromné skladbě románové: Jak u nás žijou a umírají. Tenkrát rázem si mne získal Holeček a já dal tomu radostný výraz v referátě o té krásné knize, tak nevšední a nové v tehdejší literatuře. Ano, tenkrát mne dobyl, aby mne již nepustil: i všech dalších knih jeho jihočeské selské epopeje, naposledy Emisarů, byl jsem čtenář opravdu zajatý: zajatý v jeho tvůrčí síle tak mohutné, jako jemné. A přece: strach se mne zmocnil, když jsem rozvíral před několika dny jeho Máje. Strach z toho, aby mne neztratil, nebo lépe, abych ho neztratil já. Jak člověk stárne, tak vyběravějším, tak tíže uspokojitelným se stává. A s láskami mladosti tak těžko se loučit, právě proto, že nepohrřbíváš jen je, nýbrž s nimi i kus svého mládí. Ale Holeček se držel i dnes na prubířském kamení mého uzralého věku, mých starých i nových zkušeností básnických i lidských; držel se a udržel se skvěle. Řeknu přímo, že ze všeho, co se tiskne v té milé Republice československé, snad dobrých 99 % nemohu číst. Tak je mně to pošetilé, prolhané, nezajímavé a prázdné nebo obnošené, známé, jinde lépe a silněji již vyslovené. Ale Máje jsem přečetl za dva dny a měl jsem dojem, že ty dva dny jsou až po sám kraj vyplněny čímsi zralým a teplým, dobrým i silným, milostným a obšťastňujícím

328 jako klas uzrálé pšenice zrním, jako znojný letní den světlem a teplem. Zde si chci odpovědět na otázky: proč to, čím to?

Předně: jest jeden mor, kterým jest zamořena velikanánská část, ano skoro všechna moderní literatura západoevropská: sentimentální erotika. To slovo jest trochu otřelé a málo přesné, ale hned se dorozumíme o jeho obsahu. Sentimentální erotika, to jsou takové potahy, jak říkali v době buditelské, mezi dvěma lidmi různého pohlaví, kdy jsou sice k sobě mocně smyslností přitahováni, ale přesto nedochází nebo dochází až velmi pozdě k pohlavnímu úkoji. Proč? Toho mohou být rozličné příčiny: buď se sami ti lidé nemohou shodnout, ne naposledy pro jakousi přílišnou dráždivost nebo vznětlivost, nebo jiní jim brání v úkoji, když se byli shodli. Ve venkovských povídkách bývali a bývají to rodiče, a to obyčejně proto, že buď on je chudý a ona bohatá, nebo naopak.

Mimochodem poznamenávám: všechny ty běžné případy neshod pohlavních jen neprávem se nazývají erotickými. Neboť není v nich Eróta. Erós je jen tam, kde pohlaví není cílem něčeho, nýbrž východiskem k něčemu, a sice k *poznání*. Poznání, opravdové poznání života a světa neobejde se bez sexu; ale má-li být sexuální život nástrojem poznání, mají-li zkušenosti jeho býti zúročeny ve vyšší poznání životní, nesmí spisovatel 1. omílat o něm staré fráze, které napsali před ním jiní spisovatelé, a 2. nesmí spustit oponu ve chvíli, kdy si milenci, po tolikých ach překážkách, po prvé náležejí. Naopak: odtud se má v slušné knize začít. Jeden vtipný francouzský psycholog 18. století definoval lásku takto: dotyk dvojí pokožky, *výměna dvojí obraznosti* . . . O to jde: o to obojí, neboť bez prvního není druhé možné, bez druhého není první celé.

Někdo mně namítne, že pojetí lásky, o němž zde mluvím, jest dnes plusquamperfektum. Že dnes jsme vzdáleni v beletrii každé sentimentality; že naopak toneme a dusíme se v nejradikálnější smyslnosti; a že dnes většina autorů, poučená Freudem, vystupuje přímo jako patologové lásky. Chyba lávky, odpoví-

329 dám: brutalita jest jen sentimentalita naruby a nevede nás ani o krok blíž k opravdovému poznání erótickému. A pokud jde o Freuda: psychoanalýza zdála se býti jednu dobu nástrojem poznání erótického, ale zvrhla se dnes již v beletrii v rutinu a v mechanism a spíše již brání než napomáhá pravému poznání. Včera byli jsme mučení podvědomím, zatlačeným do hlubin a umlčeným, zítra začneme býti mučení vědomím, dnes soustavně pomíjeným a umlčovaným — takový bude nutně výsledek psychoanalýzy praktikované dnes řemeslně v beletrii. Co se tím získá, zamění-li se takto úlohy? Nic . . . Stále víc myslím bude nabývatí půdy přesvědčení, že metoda psychoanalytická, jako ostatně žádná metoda vědecká, nenahradí poznání *upravdě básnického*, které je založeno na zírání, na kontemplaci nebo intuici, zraku básníkovy. Seriálově lze vyrábět ovšem velmi snadno a s úspěchem erotickou beletrii formulkou Freudovou, ale k opravdovému dílu básnickému přece nestačí, jak již se zcela světle ukazuje . . .

Ale abych se vrátil k Holečkovi. V jeho selské epopeji není nic z toho, co člověku znehucuje vesnický román starší, romaneskní ražby. Není tam zejména milenců dvojí různé vrstvy společenské, kterým se brání v lásce rodiči. Nikoli. Ves Holečkova ve své struktuře společenské jest obrazem skutečné vsi, která má, jak víte, život méně promíšený než velkoměsto, v které je obyvatelstvo utříděno hierarchicky. U Holečka jest tomu bezmála jako u Japonců: rodiče ustanovují dětem manžele nebo manželky, pohlaví jest tu pro rodinu, a ne opáčně. Japoncům, jak snad víte, hnusí se skoro všechna evropská poesie pro její pohlavní romantiku a sentimentalitu: vidí v ní jen nepochopitelnou jankovinu, nesmyslné vrtochy. I Molière jest tuším z Japonska vykázan, protože v některých svých hrách drží s dětmi a jejich pohlavními vrtochy proti rodičům.

Nuže, u Holečka jest tomu bezmála jako u Japonců. Většinou rodiče zasnubují své děti; a přejí-li jim i volnosti výběru, rozumí se samo sebou, že děti budou voliti rozumně, hochy nebo dívkou odpovídající jim společenským postavením a jméním. Selskou

330 dcerku u Holečka ani ve snu nenapadne, že by se mohla zamilovat na příklad do synka pasteřouc. V Májích skončují se na příklad zasnuby Anýžky, té nádherné selské dívčice, dcery Bakulovy, jen poněkud ospalé a líné (podruhně krmila ji v nemluvněctví moučnou kaší), která až vybičována nouzí vyvíjí důvtip a energii. Sedmi ženichům dala v jednom předešlém díle košem ta resolutní panna, Adama Králence z Líkařovy Lhoty na smrt urazila, až se posléze dostává v poslední knize za stožického „vlastence“ Vítka Tenderů. A nač tedy ty všechny turbaci? Jen právě proto, aby se rozhodlo a naplnilo, co tušíme: že jaksi celou svou povahou jest Anýžka předurčena Stožičanu, člověku úrodné roviny, a ne Půjdákovi a ovšem ještě méně Podlešákovi.

To se mně moc líbí. Proč? Poněvadž to odpovídá skutečnosti. Mesaliance u sedláků bývaly snad řidší ještě než u šlechty. Sedlák jest celou svou bytostí tvor kastovní. Mezi ním a chalupníkem je zeď; mezi ním a podruhem je propast.

Láska pohlavní u Holečka má zcela jinou nejen tvář, ale i povahu a ráz než v starých romaneskních románech vesnických. Nevypĺňuje, nemůže vyplniti zcela života člověka, který tvrdě s půdou zápasí o tu skývu božího chleba, který nadto urputně hájí té své hroudy od nástrah feudálního magnáta, rvoucího mu ji přímo zpod rukou. Má-li sedlák v tom dvojím těžkém boji nepodlehout, musí postavit na první místo práci a na druhé teprve lásku pohlavní. Láska je proto u Holečka opravdu erótická, neboť vede k *poznání zákonů živolních*. Erós jest u Platóna právě cesta a nástroj poznání. U Holečka slouží rodině; nese její zdraví, tvoří její sílu a nerozbornost. Tím se povznáší vysoko nad pouhou sexualitu, nad její různé neurastenické zajímavosti.

Není možno říci dosti rozhodně, jak je to krásné, protože věčné i věčné zároveň.

Mně voní to vzduchem přímo homérským.

Jak málo poměrně místa zaujímá láska pohlavní v obou eposech Homérových! Jak i žena, zákonná manželka, když se

331 loučí s mužem jdoucím do boje nejtěžšího, přímo na smrt, střídme a stoudně ji projevuje! Viz Andromachu a Hektora. Jak stručné a věčné jest v Iliadě celé to loučení dvou manželů!

— — — — — I pojal manžela soucit,
rukou pohladil choť, děl slovo a promluvil takto:
„Nesmiš se přec tak příliš, ty bláhová, v srdci mi rmoutit:
žádný naproti sudbě mne Hádovi nevrhne v kořist,
osudu svému, jak mním, však žádný neujde člověk,
ať jest vzácný či nízký, jak jednou zrodí se na svět.
Ty však se navrať domů a vlastní spravuj si práce,
kužel a stav, kaž ženštinám svým, ať bedlivě všechny
prací hledí si svých — boj mužů starostí bude,
všechněch, a nejvíc mou, jimž Trója je kolébka rodná.“

Široko jako veletok říční v mnoho ramen rozlité — která se různě proplétají a kříží — valí se před tebou dějství Našich. Poněvadž nemají jednoho reka, nemají také jedné komposice; geometrická komposice ve smyslu západní literatury je jim cizí. Reky jsou zde celé vsi, celé dědiny; tak ta Kbelnice, již jest souzeno zahynout v boji s feudálním velkostatkem a býti zoránu na pole a louky a jejíž pohřeb je z největšího, co jsem v próze četl, právě proto, že zde hyne veliký hromadný útvar, celý již úd národního těla.

Jsou v Našich živly, které zřejmě vedou k soudu: epos, veliké epos. Na epos ukazuje veliká plocha, která jest tu věnována veřejnému životu. Nejen hmotný byt, nejen myšlenkový ráz sedláka jihočeského, i jeho organisace společensky národní, jeho funkce společensky budovatelské jsou zde předmětem básnického zájmu Holečkova. Taková selská „Hromada na Vlčím Dole“ — poslední kapitola Májů —, kde se jednotliví řečníci střetají ve svém pojetí vlády společenské a řádu společenského, jest nejkrásnější sněm, který byl kdy básníkem pojat a popsán. To jest, opakuji, zpěv z velkého eposu.

Ale vedle toho jsou tam scény, které ti připomínají Nieritze nebo kolportážní romány. Tak ta ctnostná Marjána pastýřouc, která se jen neustále modlí a pobožně písni si prozpěvuje, jest málem obětí dvou intrikánů, P. Kroihera a Kazbundy, a křivě obviněna ze smilstva. Již již jest ztracena, nepřihlásit se svědek její nevinnosti Stach a nezahanbit její lživé obviňovatele. A ovšem že ten obránce její nevinnosti se do ní zamiluje, a podle všeho dostane ji za ženu... Není tohleto něco jako kalendářová povídka? Nebo ten knížecci svůdce nevinné dívky z lidu Petrušky, která se mu poddá jen proto, aby zachránila od hanby a trestu bratra a matku! A on ji pak provdá za nějakého vídeňského krejčího, který by její i knížete nemanželskou dcerku Marjandl po její smrti uvrhl do mravní zkázy, kdyby mu ji týž kníže nevzal a neprovdal jí za svého hajného Boubína! Ale pak zase mu ji unese i se synkem nemluvnětem na zámek, kde ji vězni a od manžela odlučuje! Nečpí to všechno jakoby odvarem starých špatných románů, jakoby odpadkovou romantikou?

Možná, že ano; ale možná také, že ne. Uvaž, že podobné scény jakési lidové, řekl bych domovnícké romanesknosti najdeš také u Dickense. Nevinně pronásledované a vězněné, jejichž ctnost se zkouší; intrikány a zloduchy, již již vítězí nad ctností a nevinností, poslední chvíli teprve demaskované a odzbrojené. Vzpomeň si, že již Starý zákon má vypravování o Zuzaně, nevinně obžalované dvěma starými chlípíky a vyrvané smrti jen velikou duchapřítomností Danielovou. Není tu nějaký hlubší poukaz? Nejsou to odvěké motivy, vyzkoušené fortele fabulačního umění, kterých si žádá duševní ustrojení prostého naivního čtenáře, aby se mělo na čem vzrušovat a čím rozechvívat? Ať tak, ať onak; jistě jest *lato* romanesknost mnohem méně škodlivá, mnohem čistší, mnohem nevinnější než romanesknost literárních konvencí data nám mnohem bližšího. Krvesmilná vášeň bratra k sestře u Byrona a Chateaubrianda (nebo u nás u Martena) nebo satanistické orgie u Huysmanse a Przybyszewského jsou také literární konvence jako ty různé dojímavě slzavé scény u Holečka. Konvence proti konvenci! Jenže ty Holečkovy jsou

v dnešní literární situaci méně opotřebované a zvětralé než ony 333
romantické a diabolické!

Veliký zástup figur postavil Holeček v Naších na nohy; a ony na nich stojí opravdu pevně. Přitom nejsou tak sumární, jak by se zdálo; a jsou jen málokde schémata. Kníže Egon je ovšem liška i lev v jedné osobě, ras i kat na sedláky, nejen lstivec, ale i násilník a dráč, je-li třeba, neumdlévající strůjce zla, který dovede jíti ke svému cíli s lehkým srdcem přes mrtvoly. A přece je to ve svých chvílích „dobromyslný šantala“, jak mu tuším někde říká Holeček, jakýsi pitvorný kanec, který se rozvaluje zcela po domácku u svého korýtka a chrochtá, chci říci mlaská, když jí; a pokud nejde o pole a lesy, kterých se nikdy nedosytí a jež by zrovna polykal, i člověk přístupný lidskému citění, jak ukazuje jeho poměr k Marjandle. Tedy: žádný hastroš.

A naproti tomu postava Jana Kojana. — Člověk veliké vnitřní jemnosti, hloubavý a myslivý, něžný a sebeobětovný, dokonalý křesťan trochu k podobě Chelčického, a přece, když jej urazí pacholek, skočí po něm a bije ho rozporkou, div ho neubije...

Tedy zase: žádný hastroš dokonalosti.

Holeček není jen romanopisec, není jen epik. Je také publicista. Dlouhá je řada jeho knih politických, mudroslovných, cestopisných. V nich projevuje názory, kterým se dnes říká konservativní. To je ovšem kulaté slovo a konservatism Holečkův bylo by nutno obšírně rozebrat a charakterisovat, k čemuž nemám zde ani místa, ani chuti. Ale přece již a priori, po letném přečtení těchto knih, mohu říci, že bych se v máločem s Holečkem shodl v diskusi teoretické.

Proč mi to konec konců přece jen nevádí u něho?

Lidé řeknou: Je básník; proto málo záleží na tom, co myslí.

Naprostu ne tak. Básník nemusí ovšem myslit, aby byl dobrým básníkem; Homér na příklad namyslel toho hanebně málo,

334 a co namyslí, nemá valnou cenu, a je přece Homér. Ale myslí-li, musí myslet v souladu se svou poezií. A to Holeček činí. Před Našimi víš a vidíš zcela jasně a nesporně, že jen člověk těch právě myšlenek, které myslí Holeček a jež je možno nazvat zhruba konservativními, mohl vytvořit tuto patriarchálně selskou epopej. Jeho myšlenky nejsou ledajak posbírané a smetené; jsou v organickém spříznění s tímto básníkem; jsou mu kongenitální; narodil se pro ně a vlastně již s nimi. A jsou co do své nosnosti vyzkoušeny jeho dílem.

A to jest jediné správný poměr, který má mít básník k říši ideové.

Josef Holeček a jeho selský epos

225

Není díla zajímavějšího jak svou hodnotou dokumentární, tak svou hodnotou uměleckou, není díla příznačnějšího pro určitý historický okamžik a pro určité rozpoložení české duše, než je dílo Josefa Holečka. Zatím co však sama tato zvláštnost vyvolává přání nebo ještě spíše nutnost seznámit s ním důstojně francouzskou veřejnost, činí současně toto seznámení tím nejněsnějším a choulostivějším. Na první pohled se zdá, že lze shrnout do dvou slov toto dílo velikosti tak prosté, jednoty tak zarážející, toku tak organického a nepřetržitěho. Pro jeho vymezení je však marné hledat nějaký styčný bod či aspoň matný reflex, který by francouzské veřejnosti pomohl být jen přibližně zařadit tuto cizí tvář. Není příbuznosti, ani vnějškové, která by umožnila srovnání. Neříká-li na příklad o Čapku-Chodovi jméno Zolovo vše, říká alespoň něco. Avšak vesnický román, v němž Holeček dosáhl mistrovství, které se zde pokusíme definovat, vydal ve Francii pouze žánrové obrazy. George Sandová, i když se oddává kouzlu míst, která miluje, vychází z protikladu mezi dobrotou přírody a zkažeností města. A venkovský rámec, ať je jeho popis seberozvláčnější, zůstává záminkou pro romantické zápletky, v nichž city nejsou méně složité a osoby méně výrazné než ve městě. Francouzský vesnický román se sice vyhne vtipné drobnůstce, ale jen aby upadl do tézovosti, a v Zolových hrdínech zvířecetějších než jejich zvířata poznáváme ještě méně vesničany než v nepravdivých proslávcích George Sandové. Jak jsme daleko tu i tam od onoho vrcholného dojmu řádu a klidu, který vane